

έπαιρναν τη θέση τους και άλλα απορούσαν. Την επόμενη ημέρα δέχτηκε την επίσκεψη της μητέρας της βορειοηπειρώτισσας σημαιοφόρου, η οποία διαμαρτυρήθηκε για τον αποκλεισμό της κόρης της. Αποφάσισα τότε να επικοινωνήσω με το Υπουργείο Παιδείας για να εκθέσω το πρόβλημα. Προς έκπληξή μου πληροφορήθηκα ότι υπήρχε νεότερος νόμος που όριζε ότι ως παραστάτες και σημαιοφόροι μπορούσαν να επιλεγούν εκτός από τους μαθητές με ελληνική υπηκοότητα και μαθητές ελληνικής καταγωγής. Έτσι τα παιδιά –εκτός της Αλβανίδας– ξαναπήραν τις θέσεις τους και το χωριό ησύχασε.

Το επεισόδιο που για λίγες ημέρες αναστάτωσε το μικρόκοσμο του χωριού και προκάλεσε ανώφελα προβλήματα στη μαθητική κοινωνία με έκανε να αναρωτηθώ για μία ακόμη φορά για τη χρησιμότητα των παρελάσεων στις εθνικές εορτές. Μήπως είναι καιρός να τις αντικαταστήσουμε με καλύτερους τρόπους να μαθαίνουμε την ιστορία μας και να γιορτάζουμε τις ιστορικές επετείους;

ΕΠΑΝΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗ ΡΩΣΙΑ

της Άντας Α. Διάλλα

Η ΝΕΩΤΕΡΗ και σύγχρονη ρωσική ιστορία μελετήθηκε σε Ευρώπη και Αμερική, στην διάρκεια του 20ου αιώνα, άμεσα επηρεασμένη από το κλίμα πόλωσης που όριζαν οι αντίπαλες ιδεολογίες και ο ψυχρός πόλεμος. Στην πρώην Σοβιετική Ένωση, ο σοβιετικός μαρξισμός και η άμεση σύνδεση της ιστορίας με την πολιτική επέβαλαν μια ορισμένη αντίληψη για το παρελθόν. Για να οικοδομηθεί ο νέος κόσμος μπορεί, παραδείγματος χάριν, το μεγαλείο του Μ. Πέτρου και της Αικατερίνης Β΄ να ερμηνευόταν ως φωτεινή σελίδα του παρελθόντος, οι τελευταίοι Ρωμάνοφ, όμως, όφειλαν να αντιπροσωπεύουν μια περίοδο σήψης. Οι «λευκές σελίδες» της ρωσικής ιστορίας πολλαπλασιάζονταν. Οι ερμηνείες για τη ρωσική/σοβιετική ιστορία πολλές φορές ταλαντώθηκαν από την αγιοποίηση στη

δαιμονοποίηση.

Η αστραπιαία κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, η αλλαγή στο διεθνές κλίμα και η ελεύθερη πρόσβαση στα πλούσια ρωσικά αρχεία επηρεάζουν τις ρωσικές σπουδές. Το ρωσικό παρελθόν αρχίζει να φωτίζεται διαφορετικά και να επανεξετάζονται ιστορικές προσωπικότητες, ιστορικές περίοδοι, ιστορικά γεγονότα, παλαιότερες ερμηνείες. Τα ενδιαφέροντα των ιστορικών στρέφονται σε νέα θέματα. Αν το αγαπημένο θέμα της προηγούμενης περιόδου ήταν ο ρωσικός σοσιαλισμός/κομμουνισμός, σήμερα είναι ο εθνικισμός. Από τα ερείπια της Σοβιετικής Ένωσης ξεπηδούν εθνικές εντάσεις, δημιουργούνται ανεξάρτητα κράτη. Οι Ρώσοι καλούνται εκ των πραγμάτων να δημιουργήσουν ένα εθνικό κράτος, να προσδιορίσουν την ταυτότητά τους, έξω από το περίγραμμα μιας αυτοκρατορίας, ή τα συμφραζόμενα του προλεταριακού διεθνισμού. Παράλληλα, ένα βασανιστικό ερώτημα, τόσο για τους ίδιους τους Ρώσους όσο και για τη διεθνή κοινότητα, είναι η έκβαση των οικονομικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων στη χώρα. Ποιο είναι το σημερινό και αυριανό πρόσωπο της Ρωσίας; Είναι μια Ρωσία απειλητική; Είναι μια Ρωσία δημοκρατική, που έχει θέση στην ευρωπαϊκή οικογένεια; Τι πραγματικά συνέβη και συμβαίνει στη Ρωσία;

Από τις 29 έως τις 31 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο ένα επιστημονικό Συνέδριο, με τίτλο «Επανερμηνεύοντας τη Ρωσία». Το συνέδριο διοργανώθηκε από το School of Slavonic and East European Studies (SSEES), ένα από τα σημαντικότερα, διεθνώς, κέντρα ρωσικών σπουδών. Ο απώτερος στόχος του συνεδρίου, όπως διατυπώθηκε στην έναρξη από τον διευθυντή του SSEES, καθηγητή Μ. Branch, ήταν η βαθύτερη κατανόηση της σύγχρονης Ρωσίας [στην βρετανική εκδοχή]. Η πλούσια θεματολογία του συνεδρίου, ιδωμένη μέσα από τις οπτικές της πολιτικής κοινωνικής, οικονομικής ιστορίας, της ιστορίας των νοοτροπιών, των ιδεών, του πολιτισμού¹, καθώς και η καλή οργάνωση του συνεδρίου προσέφεραν τη δυνατότητα ενός γόνιμου διαλόγου. Από το συνέδριο απουσίασε δυστυχώς η διπλωματική

ιστορία, παρά την πολιτική μυθολογία που χαρακτηρίζει πολλές μελέτες, ακόμη και σήμερα, γύρω από την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας². Χρονολογικά, η έμφαση δόθηκε στον 19ο αιώνα, κυρίως στην ύστερη περίοδο της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, και στη Σοβιετική εποχή.

Ο προβληματισμός και ο διάλογος των συνέδρων επικοινωνούσε τόσο με παλαιότερες αντιλήψεις και απόψεις που ως στερεότυπα έχουν εδραιωθεί στην επιστημονική έρευνα, όσο και με τις νέες, όπως αυτές σήμερα διατυπώνονται από τους διανοούμενους μέσα στο ανήσυχο πνευματικό κλίμα της Ρωσίας. Οι συνέχειες και οι ασυνέχειες της ρωσικής ιστορίας, η μοναδικότητα ή μη του ρωσικού παραδείγματος καθώς και η συγκριτική μελέτη του ήταν τα αιτούμενα των περισσότερων ανακοινώσεων.

Οι δύο προηγούμενοι αιώνες, σε μεγάλο βαθμό, κληροδότησαν στον 20ο τα ερμηνευτικά εργαλεία για το ρωσικό παράδειγμα: καθυστέρηση, απολυταρχία, βαρβαρότητα, επεκτατικότητα, αμφιβολίες για την ευρωπαϊκή ταυτότητα της Ρωσίας. Η σοβιετική εποχή έδειχνε να επιβεβαιώνει το σχήμα της αδιάλειπτης ιστορικής συνέχειας από το πρώτο ρωσικό κράτος έως τις μέρες μας.

Στη Ρωσία από την άλλη μεριά, πολλές φορές έχει τονιστεί η ιδιαίτερη/μοναδική ιστορική εξέλιξη της χώρας. «Η Ρωσία ποτέ δεν είχε τίποτε κοινό με την υπόλοιπη Ευρώπη. Η ιστορία της απαιτεί διαφορετική σκέψη και διαφορετικούς όρους»³. Η Δύση υπήρξε στον 19ο αιώνα αλλά και μετέπειτα, ο κύριος Έτερος για τους Ρώσους. Ωστόσο, η συγκριτική μελέτη της Ρωσικής Αυτοκρατορίας με εκείνες της Δυτικής Ευρώπης, όπως υποστήριξε ο D. Lieven, είναι πολύ χρήσιμη διότι αναδεικνύει τόσο τις διαφορές όσο και τις ομοιότητες. Η απολυταρχία και ο συγκεντρωτισμός (στερεότυπα που συνοδεύουν την Ρωσική Αυτοκρατορία), η αλαζονεία της εξουσίας, που προέρχεται από ανασφάλεια, καθώς και η αίσθηση της πολιτιστικής αποστολής, απέναντι στους λαούς που ενσωματώνονται, είναι στοιχεία που χαρακτηρίζουν όλες τις αυτοκρατορίες.

Τη σημασία του ζεύγους Ευρώπη-Ρωσία, ως διαρκές στοιχείο στην αυτοσυνείδηση

των Ρώσων, τόνισε και ο R. Aizlewood. Η πρόσληψη της Ευρώπης είναι διττή στην ρωσική φιλοσοφική σκέψη. Η Ρωσία είναι Δύση και μη Δύση. Ο άλλος πόλος, η Ανατολή, είναι μια νεφελώδης έννοια που αποτελεί τη διέξοδο για το έθνος. Η τομή στον τρόπο που προσλαμβάνεται η Ευρώπη γίνεται στον 20ο αιώνα με την ομάδα των Ευρασιατών.

Είναι κοινή διαπίστωση ότι η ρωσική εθνική ταυτότητα, τόσο στον 19ο αιώνα όσο και σήμερα είναι δύσκολο να ορισθεί από τους ίδιους τους Ρώσους. Αν ο ρόλος της Ευρώπης έχει αναδειχθεί ποικιλοτρόπως, ο ρόλος της πολύσημης Ανατολής περιμένει τους μελετητές της. Ανατολή, άλλωστε, δεν είναι μόνο η ορθοδοξία αλλά και ένας απέραντος χώρος πέρα από αυτήν.

Η «εθνική πολιτική» του τσαρικού καθεστώτος απέναντι στις εθνότητες που απάρτιζαν την Ρωσική Αυτοκρατορία, υποστήριξε ο F. Benvenuti, είχε ως αποτέλεσμα να μην είναι σαφώς διακριτές οι ιδιότητες του Ρώσου υπηκόου, αφενός, και του εθνοτικά Ρώσου, αφετέρου. Μπορεί ο Ρώσοι να ήταν το κυρίαρχο έθνος στην Αυτοκρατορία αλλά η κυρίαρχη τάξη δεν αποτελείτο μόνο από Ρώσους αλλά και από τοπικές/αλλοεθνείς ελίτ, ρωσοποιημένες ή όχι που, ωστόσο, αποδέχονταν και υποστήριζαν το υπάρχον καθεστώς. Η αριστοκρατία ήταν με αυτή την έννοια ένα είδος υπερ-εθνοτικής τάξης που αποτελούσε την ραχοκοκαλιά της απέραντης αυτής χώρας. Η πολιτική αφομοίωσης στο κυρίαρχο έθνος –πολιτική που χαρακτηρίζεται και άλλες αυτοκρατορίες στα τέλη του 19ου αιώνα– ήταν η αντίδραση του κράτους στους θάλλοντες εθνικισμούς. Στα συμπραζόμενα της Τσαρικής Ρωσίας η πολιτική αυτή, τόνισε ο F. Benvenuti –αντίθετα από ό,τι μέχρι σήμερα έχει υποστηριχθεί– δεν ήταν συστηματική και αποσκοπούσε στην αποεθνικοποίηση της ζωής των υπηκόων. Άλλωστε, στο βαθμό που ο εθνικισμός συνδεόταν με τον εκμοντερνισμό και τον εκδημοκρατισμό, ήταν ανεπιθύμητος για την κυρίαρχη τάξη.

Η επανάσταση των μπολσεβίκων, αντιθέτως, προέβαλε το όραμα της χειραφέτησης των μη ρωσικών λαών. Στην σοβιετική περίοδο η ρωσική ταυτότητα καταπίεστηκε

χάριν της σοβιετικής. Η πολιτική του κόμματος αποσκοπούσε, ειδικά τα πρώτα χρόνια της σοβιετικής εξουσίας, στην κινητοποίηση όλων των άλλων εθνοτήτων, πλην των Ρώσων. Αυτό συμβάδιζε και με το πνεύμα της εποχής για την αυτοδιάθεση των λαών. Από την άλλη δεν συνιστούσε κίνδυνο διότι η δημιουργία του νέου σοβιετικού ανθρώπου θεωρείτο βεβαιότητα στο άμεσο μέλλον. Το σοβιετικό κράτος ενθάρρυνε εθνοτικές ομάδες με αδύναμη αυτοσυνείδηση της ύπαρξής τους να κατασκευάσουν εθνική ταυτότητα κυρίως μέσα από την δημιουργία αλφαβήτου, γραπτού λόγου, λογοτεχνίας, κλπ⁴. Ο G. Hosking παρατήρησε ότι μια προσεκτικότερη ανάλυση οδηγεί μάλλον σε διαφορετικό συμπέρασμα. Ασχέτως από τις προθέσεις συγκεκριμένων ηγετών της ΕΣΣΔ, το σοβιετικό καθεστώς προέβαλε την σοβιετική συλλογική ταυτότητα που ωστόσο κατέληγε να είναι ρωσική, ακριβώς επειδή χρησιμοποιούνταν η ρωσική γλώσσα, η ρωσική κουλτούρα, η εκπαίδευση. Ενισχύθηκε το εθνοτικά ρωσικό (russkij) για να διευρυνθεί το ρωσικό (rossiiskij) υπό την πολιτική (civic) έννοια, δηλαδή η δημιουργία ενός ευρύτερου έθνους που θα περιλαμβάνει και άλλους εκτός από τους εθνοτικά Ρώσους⁵.

Το εβραϊκό ζήτημα υπήρξε πάντα ένα σοβαρό πρόβλημα για τους Ρώσους (πογκρόμ, μερική ενσωμάτωση των Εβραίων στις κυρίαρχες ελίτ, διώξεις επί σοβιετικής περιόδου). Ο John Klier προσέγγισε με νέο πνεύμα το ευαίσθητο αυτό ζήτημα. Υποστήριξε ότι η νεαρή σοβιετική εξουσία κατέβαλε ειλικρινείς προσπάθειες για την επίλυση του. Το ολοκαύτωμα, με την εξολόθρευση 2,5 εκατομμυρίων Ρωσοεβραίων, προκάλεσε την αντίδραση των Εβραίων που ερμηνεύτηκε από τον Στάλιν ως αστικός εθνικισμός, με γνωστή συνέπεια τον διωγμό τους.

Σε αυτά τα συμπραζόμενα συζητήθηκαν οι αιτίες που οδήγησαν στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Ήταν οι εθνοτικές συγκρούσεις, με την έννοια των κεντρόφυγων τάσεων των εθνοτικά μη Ρώσων (διαφορετική είναι η περίπτωση της Βαλτικής) ή η αδυναμία του κέντρου να προστατεύει και να παρέχει υπηρεσίες στις περιφερειακές

κομματικές ελίτ και την νομενκλατούρα; Ο D. Saunders πραγματεύτηκε την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην ύστερη Ρωσική Αυτοκρατορία μέσα από μια προσπάθεια διαλόγου με τις απόψεις του διακεκριμένου Ρώσου ιστορικού P.V. Volobuev⁶. Ο ομιλητής υποστήριξε ότι η ρωσική κοινωνία την περίοδο αυτή ήταν στατική, με την έννοια της μη δυναμικής ανάπτυξης. Επομένως, οι αιτίες που οδήγησαν στην Οκτωβριανή Επανάσταση συνδέονταν με την ωριμότητα του καπιταλισμού ή με την αναποτελεσματική πολιτική των τσαρικών κυβερνήσεων, ιδιαίτερα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο; Μήπως τελικώς ήταν μια αγροτική επανάσταση, με αίτημα την επίλυση του αγροτικού ζητήματος; Ή μήπως οφειλόταν, όπως υποστήριξε ο A.N. Sakharov, στη νοοτροπία του Ρώσου που αρνείται να εργασθεί, όταν η περίσταση το απαιτεί, με την ίδια ένταση που το επιβάλλουν τα δυτικά πρότυπα;

Είναι οι Ρώσοι πολιτισμικώς εναντίον της ελεύθερης αγοράς, όπως υποστηρίζεται από μερίδα συγχρόνων Ρώσων διανοουμένων; Ο Steve Smith υποστήριξε ότι στις δεκάδες της ρωσικής κοινωνίας κατά τους τελευταίους δύο αιώνες πρέπει να αναζητηθεί η εξήγηση για την εχθρότητα απέναντι στην οικονομία της αγοράς και όχι σε ανεξίτηλα πολιτισμικά στοιχεία. Ο ρωσικός μεσσιανισμός καθώς και το δόγμα Μόσχα Τρίτη Ρώμη αποτέλεσαν διαρκές στοιχείο των ομιλιών και των παρεμβάσεων. Συνιστούσε πολιτική ιδεολογία που οδηγούσε στην επεκτατικότητα του ρωσικού κράτους ή ήταν μια πολιτισμική και θρησκευτική ρωσική φαντασίωση; Η όμοια δομή της εξουσίας από τον Νικόλαο Β΄ έως τον Γέλτσιν οφείλεται στην παράδοση ή την πολιτική κουλτούρα; Ποιος ο ρόλος του αισθήματος ανασφάλειας που έτρεφε η Ρωσία απέναντι στη Δύση και τα εσωτερικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η αχανής αυτοκρατορία; Σε ποιο βαθμό η σκληρή διακυβέρνηση υπαγορευόταν από την κατάσταση έκτακτης ανάγκης στην οποία βρισκόταν συνεχώς η Ρωσία και αργότερα η Σοβιετική Ένωση;

Ο A.N. Sakharov παρουσίασε τους προβληματισμούς των Ρώσων ιστορικών μετά

την κατάργηση του μαρξισμού από επίσημη μεθοδολογία στις ιστορικές σπουδές. Δύο είναι τα ρεύματα που επικρατούν σήμερα: α) οι αντικειμενιστές που υποστηρίζουν ότι η ιστορία πρέπει να ξαναγραφεί από την αρχή, β) η κυρίαρχη τάση, η γενιά του '60, που προτείνει έναν ανανεωμένο μαρξισμό για να συμπληρωθούν οι «λευκές σελίδες» της ιστορίας. Τόνισε ότι η σοβιετική επιστήμη έχει προσφέρει σπουδαία επιτεύγματα κυρίως στις μεσαιωνικές σπουδές, τις περιφερειακές σπουδές, στη συμβαντολογική ιστορία. Ωστόσο, το στοιχείο της κρίσης ήταν η απουσία των «αιρέσεων». Σήμερα, οι Ρώσοι ιστορικοί συνδιαλέγονται με όλα τα ευρωπαϊκά ρεύματα και υιοθετούν πολλαπλές προσεγγίσεις και μεθόδους. Είναι ελεύθερη η έρευνα στα αρχεία. Αυτό σημαίνει ότι η κρίση έχει αρχίσει να ξεπερνιέται. Η ιστορία είναι μία τόνισε ο A.N. Sakharov. Οι ερμηνείες της όμως...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οι σύνεδροι με τη σειρά που παρουσιάστηκαν είναι οι παρακάτω: Dominic Lieven (LSE), «Η Ρωσική Αυτοκρατορία στη συγκριτική προοπτική», Geoffrey Hosking (SSEES), «Οι Ρώσοι και η Σοβιετική Ένωση», Andrei N. Sakharov (Ρωσική Ακαδημία Επιστημών), «Οι Ρώσοι ιστορικοί αντιμετωπίζουν το παρελθόν», Simon Dixon (Πανεπιστήμιο Γλασκώβης), «Ανακαλύπτοντας εκ νέου τη ρωσική θρησκεία», Lindsey Hughes (SSEES), «Η Θρησκεία στη ρωσική τέχνη», Robin Aizlewood (SSEES), «Η εθνική ταυτότητα όπως εκφράζεται στη ρωσική σκέψη», Katriona Kelly (Πανεπιστήμιο Οξφόρδης), «Ο πολιτισμένος άνθρωπος ως ιδανικό και πραγματικότητα», Steve Smith (Πανεπιστήμιο Έσσεξ), «Η λαϊκή κουλτούρα και η αγορά», Robert Service (SSEES), «Από τους τσάρους στους Γενικούς Γραμματείς», Maureen Perrie (Πανεπιστήμιο Μπίρμινγκχαμ), «Ο λαϊκός μοναρχισμός», Roger Bartlett (SSEES), «Οι γαιοκτήμονες και η οικονομία», Peter Catrell (Πανεπιστήμιο Μάντσεστερ), «Η φτωχή Ρωσία: Το περιβάλλον και η κυβέρνηση. Η μακρά διάρκεια στην οικονομική ιστορία της Ρωσίας», David Saunders (Πανεπιστήμιο Newcastle), «Η στατική κοινωνία: Μορφές της εργασίας στην ύστερη Ρωσική Αυτοκρατορία», David Moon (Πανεπιστήμιο Newcastle), «Το πρόβλημα της κοινωνικής σταθερότητας στην

Ρωσία κατά τους 16ο έως 20ο αιώνα», John Clier (UCL), «Οι Εβραίοι της Ρωσίας: υποκείμενο και όχι αντικείμενο», Francesco Benvenuti (Πανεπιστήμιο Μπολώνιας), «Τα ζητήματα της ενσωμάτωσης των μη Ρώσων στην Τσαρική Αυτοκρατορία». Τα πρακτικά του συνεδρίου πρόκειται να κυκλοφορήσουν σύντομα.

2. Για συνολικότερη αποτίμηση των προβλημάτων και των νέων προσεγγίσεων στο πεδίο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής βλ. Hugh Ragsdale (ed), *Imperial Russian Foreign Policy*, Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press, 1993.

3. A. Σ. Πούσκιν, *Πλήρης συλλογή έργων*, τ. 2ος, Μόσχα 1937-1941, σ. 127.

4. Βλ. το έργο και κυρίως την τελευταία μελέτη του V. Tishkov, *Ethnicity Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union. The Mind Aflame*, London, Sage 1997.

5. Στην ρωσική γλώσσα υπάρχουν δύο λέξεις για το επίθετο ρωσικός α) russkij και εννοείται το εθνοτικά ρωσικό β) rossiskij που εννοεί το ρωσικό κράτος το οποίο περιλαμβάνει και εθνοτικώς μη Ρώσους.

6. V. L. Telitsyn, «Intervi' u akademikom Pavlom Vasil'evich Volobuevym [Μια συνέντευξη με τον ακαδημαϊκό Πάβελ Βασίλιεβιτς Βολομπόουεφ]», *Otechestvennaja Istorija*, 1997, no. 6, pp 117-118.